

«Språket og Virkeligheten» (45 min.)

Når «Språket og Virkeligheten» er tema, vil jeg begynne med virkeligheten – Hva vet vi om den?:

- Jo, vi vet at den er utenfor vår kontroll!
- Vi vet den rammer oss som en hendelse vi ikke kan unngå.
- Vi vet den er noe vi selv ikke nødvendigvis har valgt, men som vi må forholde oss til,
- og den vil forme livene våre hvert øyeblikk vi lever.

Så virkeligheten er ikke til å unngå.

Et eksempel: For tre uker siden ringte Guro meg. Hun trengte en erstatte.

Hun som skulle innlede her i kveld, hadde meldt forfall.

Guro var i beit. Så derfor står jeg her.

Virkeligheten er hendelser – noe som skjer – som vi må forholde oss til.

For meg er tre uker kort tid til å forberede meg til noe så viktig som å innlede til en filosofisk samtale. Derfor foreslo Guro at jeg kunne ta utgangspunkt i boken som utkom like før sommeren, som jeg har skrevet om «*Praksisen og dens filosofi*» – en bok om veiledning for profesjonsutøvere.

Så det har jeg gjort. Derfor vil mye av det jeg har på hjertet her i kveld, gjenfinnes i den boken, der jeg drøfter vår *daglige praksis* og dens *filosofiske forankring*.

Overskriften i kveld er altså: «*Språket og Virkeligheten*». Og jeg startet med Guros virkelighet; fordi den plutselig førte henne inn i min virkelighet; noe som igjen førte til at jeg står her i møte med dere – med deg og din virkelighet. Og jeg gjør det med håp om at kvelden kan bli en virkelig berikelse for oss.

Det første vi må klargjøre, når vi snakker om virkeligheten hva er det? Jo: Hvilken virkelighet vi snakker om? Og: Hvem sin virkelighet er det?

Jeg vil derfor bevege meg gjennom fire trinn i kveld: Først virkeligheten som hendelse. Deretter språket som vår måte å møte virkeligheten på. Så språket som makt i institusjoner og medier, og til slutt spørsmålet om hva som skjer når kunstig intelligens begynner å produsere språk på våre vegne.

Jeg vil belyse disse spørsmålene ved først å løfte frem en virkelighet jeg leste om i avisen for en drøy uke siden. Det dreide seg om en konferanse arrangert i Oslo uken før. En konferanse som arrangeres annet hvert år av *Scientific Committee on Antarctic Research*. I år deltok 1400 forskere fra 50 ulike land – Antarktis-forskere, fra hele verden. Blant dem den amerikanske klima-forskeren Lynne Talley – tilknyttet et av verdens ledende forskningsmiljøer innen oseanografi, geovitenskap, klima- og atmosfæreforskning, ved University of California, San Diego

Hva med henne? Jo, hun sier følgende i et intervju om konferansen:

- Det er hjerteskjærende. Jeg kommer til møteplasser som denne og ser hva vi pleide å se ut som.

Hun utdyper dette i intervjuet og forteller hvordan Trump-administrasjonen har grepet inn i akademia og forskningsmiljøene i USA. Måten det har blitt gjort på, er bl.a. gjennom å kutte – som i hennes tilfelle – i budsjettene. Siden 2. verdenskrig har det vært tverrpolitisk enighet i USA om synet på vitenskapelig forskning. – Helt til Trump-administrasjonens «fundamentale endring bort fra tanken om at vitenskapelig forskning er viktig for samfunnet.»

Hun beskriver hvordan ordet «*klima*» har blitt gjort til et «rødt flagg» og brukt av Trump-administrasjonen – da de som noe av det første de gjorde – gjennomførte alle forskningsresultatene deres. – En forskning som utgjorde et viktig grunnlagsmateriale for hvordan klimakrisen verden står overfor i dag, kan møtes. Og hva skjedde?

Jo, forskningsinstituttet hun jobber ved, mistet 40 % av midlene som finansierte arbeidet deres. Og begrunnelsen var?: – at forskningen der ordet «klima» ble brukt, var *venstrevridd og progressiv* – Altså ikke i overensstemmelse med Trump-administrasjonens virkelighetssyn – med deres skepsis til hvorvidt klimaendringene er reelle, og skyldes menneskelig aktivitet.

Og så sier hun videre i intervjuet, følgende:

– Dette har det vært veldig vanskelig å håndtere. Vi har måttet *endre språket vårt* fullstendig. For ett og et halvt år siden snakket vi om «klima» og nå må vi bruke ordet «miljø» i stedet. Men vi forsker jo egentlig fortsatt på klimaet, fordi det er det mange vil ha informasjon om. For eksempel er klimaframskrivninger viktig for bønder, for skogbrannforebygging og skisentre. Så langt Lynne Talley. (Klassekampen 17.08.2026, 6-7).

Når jeg har valgt «Språket og Virkeligheten» som tema, så har jeg gjort det ut fra overbevisningen om at virkeligheten forsvinner ikke nødvendigvis fordi språket endres. – Men **måten vi kan møte og omtale den på,** kan gjøre det! For – «vi skaper våre liv, men ikke under vilkår vi selv har valgt!» (Marx/Z.Bauman).

Allerede i 1949 advarte George Orwell i romanen «1984» mot hvordan språklige endringer kan gjøre bestemte måter å tenke på, umulige. I en tilleggstekst til romanen, om nyttale (Newspeak) som Orwell kaller det, beskriver han hvordan språket kan innsnevres og dreies slik at kritisk refleksjon og alternative forståelser blir språklig utilgjengelige. Det var en slik «nyttale» de opplevde å bli påtvunget ved forskningssenteret i San Diego.

Vi opplever heldigvis ikke sensur på denne måten hos oss. Samtidig beskriver ansatte i helse-, utdannings- og sosialsektoren – i vårt land – at de i stadig større grad, blir møtt med et økonomi- og teknokrati-språk som har medført en abstrakt måte å organisere virksomheten på.

Mange erfarer konsekvensene av disse språk-endringene fordi de selv blir del av den virkeligheten disse språkene skaper. Nærmest umerkelig har dette skjedd, gjennom innføring av begreper som produktivitet, effektivitet, måloppnåelse, rapportering, pakkeforløp, resultatmåling, konkurranseutsetting og markedsmekanismer – for å nevne noen.

En språkbruk og ledelsesfilosofi som ikke bare kan føre til stress, tidspress og overbelastning av ulike slag i arbeidshverdagen. – Men det har vist seg – også – gjennom at medisinske og omsorgsfaglige hensyn innen helse-og omsorgstjenestene, og gjennom at fag og pedagogisk kompetanse i utdanningsinstitusjonene våre, gradvis underordnes en stadig mer byråkratiserende organisasjonsmodell.

Gjennom de siste 40 årene har innføringen av nyliberalistisk filosofi og New Public Management i offentlige samfunnsinstitusjoner og -tjenester – tydeliggjort hvordan språkets skapende kraft har en ambivalent karakter. Hva mener jeg med det?

Jo – på den ene siden er det språket som gjør menneskelig samhandling mulig, – Men: nettopp derfor kan språk også på den andre siden brukes til destruksjon – gjennom utøving av makt og kontroll.

Dette har vi opplevd særlig relevant i sektorer der konkurranseutsetting og anbudsmodeller har blitt normen. Det ferskeste eksempelet på dette, har vi i disse dager i private barnevernsinstitusjoner der A-krimavdelingen i Tønsberg har avslørt at i 16 barnevernstiltak i Sør-øst-politidistrikt var det medlemmer av kriminelle nettverk inne – enten som eiere, ledere eller ansatte.

Endringsblindhet kan oppstå når vi tilpasser oss nye språk og systemer uten å reflektere over konsekvensene. For eksempel blir «entreprenørskap» ofte brukt som en hedersbetegnelse, mens det i praksis mange steder, har ført til at faste stillinger erstattes av kontrakter med selvstendig næringsdrivende og enkeltpersonsforetak. Noe som igjen har muliggjort for kriminelle nettverk å bli eiere av barnevernsinstitusjoner der de har ansatt sine folk, har drevet hvitvasking av penger, narkovirksomhet, og rekruttert sårbare mindreårige inn i kriminelle miljøer gjennom å skape tillitsrelasjoner og opplevelse av tilhørighet.

Det pågår også en diskusjon om sykefravær for tiden, der det har blitt påpekt at «det er en reell motsetning og et krevende spenningsforhold mellom det å tenke kommersielt og å tenke faglig.» Så når sentrale samfunnssektorer blir omgjort til markedsplasser ut fra målsetningen om å lage bedrifter av samfunnsinstitusjoner, risikerer vi å miste selve fundamentet for hva disse institusjonene representerer – Nemlig: «menneskelig omsorg og kunnskapsutvikling.»

Overlege Løkeland-Stai ved Kvinneklinikken i Bergen har beskrevet konsekvensene av denne utviklingen i en kronikk på nrk.no. Hun påpeker der blant annet hvordan utstrakt bruk av vikarer svekker både fagmiljø og arbeidsmiljø i sykehusene. Vikarbruken rammer utviklingen av faglige prosedyrer, forskning og felles kunnskap – og reduserer radikalt muligheten til å gi den veiledningen – som yngre leger og medisinstudenter er avhengige av, ifølge henne.

Hvordan styringslogikk og organisasjonsformer etter hvert preger profesjonelles tenkning og handlemåter, har sosiologen *Pierre Bourdieu* vært opptatt av. Det skjer gjennom det han kaller habitus – våre innarbeidede tanke-, holdnings- og handlingsmønstre som vi ikke tenker over, men som preger hvordan vi orienterer oss, og handler i vårt yrkesliv. Ifølge Bourdieu formes dette også gjennom det han kaller feltets maktstrukturer – altså det sosiale rommet, f.eks. en avdeling, der makt, posisjoner og praksiser formes og utøves.

Når det gjelder for eksempel dagens Helseforetaksmodell – som gjennom år nå har blitt kritisert – betyr det Bourdieu sier at språk og praksis fra økonomi og administrasjon gradvis tas opp i fagpersoners egen forståelse av arbeidets formål og verdi. Dermed kan ledelsesspråket fremstå som naturlig, selv når det i realiteten forskyver profesjonens etiske og relasjonelle grunnlag.

De med makt og posisjon har de siste 40 årene fremmet nyliberalistisk tenkning og ledelsesfilosofi som sannhet, og fulgt opp med – som 1. Mosebok beskriver at også Gud gjorde – et: «La oss skape i vårt bilde». Og derfor har det blitt som det har blitt.

I sin bok *The medium is the message* (1967) brukte medie-teoretiker McLuhan den «antisosiale» gutten i H. C. Andersens eventyr *Keiserens nye klær* for å illustrere hvordan den som står utenfor det etablerte, f.eks. et barn, en outsider eller en nykommer, lettere kan se *det usynlige, det selvfølgelige* eller *det absurde* i et gitt miljø.

Dette «utenfra-synet» er avgjørende viktig! – for: «Det finnes absolutt ingen uunngåelighet, så lenge det finnes vilje til å reflektere over det som skjer.»

Problemet er bare at mange lever med overbevisningen at: «Jeg tror det ikke før jeg ser det!» – mens virkeligheten, slik den ofte erfares f.eks. innen barnevernet – er at «folk ser det ikke før de tror det!»

Det er ikke til å tro! Men det er sant! «Nei, det kan ikke være sant! – ikke han, ikke henne!» De av oss som arbeider med mennesker og får innsikt i hvordan mange lever, vet at det er ingen grense for hva mennesker kan få seg til å gjøre mot seg selv eller mot andre.

Wittgenstein beskriver hvor vanskelig det er å se noe annet enn det en allerede tror. Han sier:

I tankene våre er idealet urokkelig. Du klarer ikke tre ut av det. Hele tiden må du tilbake igjen. I det hele tatt finnes det ikke noe utenfor; utenfor er det ikke til å puste. – Hva kommer det av? Ideen sitter som et par briller på nesen vår, og alt vi ser, ser vi gjennom dem. Det faller oss ikke engang inn å ta dem av.

Det er derfor Gadamer kan slå fast at jo flere for-dommer – det vil si erfaringer som vi har lært noe av, jo mer vil vi oppfatte og se.

I «Filosofiske undersøkelser» som utkom i 1953 – to år etter Wittgensteins død – skriver han at «filosofien er en kamp mot forhekselsen av vår forstand ved hjelp av midlene i språket vårt.» For – sier han – et bilde holder oss fanget, og vi slipper ikke ut av det, for det ligger «i språket vårt, og det virker som språket bare gjentar det for oss, ubønnhørlig.» Sånn er det bare! – slår vi fast.

Jeg synes dette er utrolig viktig å være bevisst: «Forhekselsen av vår forstand ved hjelp av midlene i språket vårt.» Gjennom språket skapes «et bilde som holder oss fanget».

Språket og begrepene du bruker for å forstå deg selv, andre og verden, er med på å forme din virkelighetsoppfatning og måten du lever på i hverdagen.

Ulike språk. Ulike verdener. «Har vi ikke felles språk, har vi ikke felles verden» (Hans Skjervheim (1926–1999) – kjent for sin dialogiske filosofi og kritikken av positivismen, filosofiprofessor i Bergen).

At språk og verden hører tett sammen, understreker også Gadamer (1900–2002) i sin filosofiske hermeneutikk (Sannhet og metode, 1960). Han understreker bl.a. at «den som har språk har verden». Utenforskap og opplevelsen av maktesløshet er ofte en konsekvens for den som ikke behersker språket i den verden de – eller den de har med å gjøre – befinner seg i.

Så hvilken virkelighet snakker vi om? Og hvem har skapt den virkeligheten?

Mikhail Bakhtin (1895–1975, litteraturteoretiker og språkfilosof) viser hvordan vi blir til i møte med hverandre – gjennom de stemmene vi møter og tar opp i oss. Stanford-professor Geoffrey L. Cohen, understreker noe av det samme i sitt arbeid med betydningen av våre referansegrupper: «*Det handler om hvem sine hjerter og sinn som er i vårt hjerte og sinn*», sier han – og kan høres som et ekko av Bakhtins dialogiske filosofi som kan sammenfattes i formuleringen: «*Vi blir de stemmene som har tatt bolig i oss*».

Uvilkårlig refererer vi mennesker til grupper vi identifiserer oss med og henter informasjon fra. – Informasjon både om hva vi skal tenke, føle og gjøre. Dette er grunnlaget for dagens «influensere» og deres forretningsmodell basert på «følgere» og sosiale medier.

Så hvem sin virkelighet snakker vi om?

Jeg vil nå endre innfallsvinkelen min litt med utgangspunkt i at det for mange i dag, ikke gir mening å snakke om Virkeligheten med stor V eller Sannheten med stor S. Kunnskapsmengden i vår tid er så enorm og detaljert at kompleksiteten gjør det vanskelig å se sammenhenger og helhet i tilværelsen. «Ja, sånn er det også» har blitt en vanlig talemåte.

Ulike språk og virkelighetsforståelser har blitt en selvfølgelig del av det mangfoldet samfunnet utgjør. Så vel ulike fagmiljøer som forskjellige nasjonale og lokale kulturer utvikler seg som egne språkssystem. Og fra de forskjelligste ståsteder settes ord på ulike fragmenter av vår kompliserte og mangfoldige virkelighet. Og hva skjer da? Jo, da kommer mange forskjellige betydninger og perspektiver til uttrykk som følge av en iboende evne språk har – språket som både formidler og opprettholder den kulturen som har skapt språket selv.

Når vi som barn lærer å snakke, lærer vi de ordene som samtidig er de ordene voksne bruker til å forklare for seg selv: – sammenheng og mening i tilværelsen. Vi lærer altså ikke bare å snakke som dem vi vokser opp hos. Vi lærer samtidig å tenke som dem! Med en liten omskrivning av Wittgenstein kan vi si at vår forstand «forhekses» av det bildet de tegner av oss, seg selv og verden.

Som terapeut ser jeg hvordan enkelte – gjennom hele livet – holdes fanget av dette selv-bildet som de har blitt påført som barn, eller av andre med innflytelse over dem. «Vi blir de stemmene vi lar ta bolig i oss.»

Den amerikanske filosofen Richard Rorty (1931-2007) representerer et pragmatisk syn på språk og kunnskap. Språket speiler ikke naturen direkte, men er med på å forme den virkeligheten vi kjenner.

«Språkspill» kaller Wittgenstein den «helheten av språk og de handlingene som språket er vevd sammen med», i hverdagslivet. (FU § 7). Og Rorty, inspirert av Wittgenstein, mente at hvert språkspill følger sine egne regler og gir oss ulike forståelser av hva som er sant. Han sier for eksempel at:

Sannhet kan ikke være der ute – kan ikke eksistere uavhengig av menneskesinnet – fordi setninger kan ikke eksistere, eller være der ute. Verden er der ute, men ikke beskrivelsene av verden. Bare beskrivelsene av verden kan være sanne eller falske. Verden uavhengig av menneskers beskrivende aktiviteter, kan ikke.

I lys av dette fremstår sannhet ikke som noe universelt og evig, men som noe som formes i og gjennom språket – og som gir oss forståelse av det vi opplever. Altså: vår virkelighet. Som Wittgenstein påpekte, er det ikke forklaringen, men beskrivelsen, som skal tre frem. Språket er ikke en nøytral kanal for overføring av objektive fakta, men en menneskelig handling forankret i kultur: i bruk, relasjon og kontekst. Et ords mening ligger altså i bruken av det – i samspillet mellom oss.

«Sannhet» blir dermed perspektivbetinget. Preget av tid og sted. Knyttet til hvilket språkspill, altså til hvordan ord og handling knyttes sammen i hverdagslivet (livsform).

Ut fra språkfilosofi og hermeneutikk kan vi si mye om hvordan de som har vokst opp i en bestemt språklig og kulturell tradisjon, selvsagt ser verden på en annen måte enn de som har vokst opp i andre tradisjoner. Gadamer uttrykker dette slik:

De historiske «verdenene» som avløser hverandre etter hvert som historien skrider frem, er selvsagt forskjellige både fra hverandre og fra vår tids verden. Men det er likevel alltid en menneskelig, det vil si språklig konstituert verden som fremstiller seg i en gitt overlevering. I kraft av å være språklig konstituert er enhver slik verden åpen for enhver mulig innsikt og for enhver utvidelse av det egne verdensbildet, og er dermed også tilgjengelig for andre.

Ulike språk. Ulike verdener. Språk og verden hører tett sammen. Det medfører at «den som har språk har verden». Har vi ikke felles språk, har vi ikke felles verden.

Dette erfarer par ofte på samlivsterapeutens kontor når den ene sier i dyp fortvilelse eller frustrasjon til den andre: «Du hører jo ikke hva jeg sier!» Eller: «Du forstår ikke hva jeg mener!»

Utenforskap og opplevelsen av maktesløshet er ofte en konsekvens for den som ikke behersker språket i den verden de – eller den de har med å gjøre – befinner seg i. Det er altså ikke bare våre nye landsmenn og -kvinner – i møte med oss innfødte – som opplever utenforskap. Det kan oppleves i et hvilket som helst samliv: Den andre har ikke samme historie som deg, ikke samme referanseramme

og dermed ikke mulighet til å forstå, uten at dere investerer tid og krefter i utviklingen av felles forståelse av ordene dere bruker dere imellom.

Hva betyr det for eksempel om du har en partner og du sier: «I morgen har jeg fri?» Fri fra hva? Fra jobben? Fra ansvar for hus og hjem? Fra å være forelder, kjæreste, venn eller nabo!? Fri fra hva?

Nå vil jeg endre innfallsvinkelen min litt igjen og fokusere frem til pausen, på kommunikasjon.

Som menneske fødes vi altså inn i en allerede eksisterende verden. Inn i en både fysisk og sosial virkelighet. I den observerer vi. Lærer å sette navn på det vi erfarer. Responderer på virkeligheten rundt oss. Idéer oppstår. Men en idé kan ikke leve alene. Forblir den i enkeltpersonens sinn alene, forvitrer den og dør, ifølge Michael Bakhtin. Idéen må deles. Og det er nettopp dette som er språkets oppgave, ifølge Ricoeur. Nemlig: å *si noe om noe til noen*. Dermed gir det mening når Gadamer sier at: «Kommunikasjon ikke er talens barn, men talens foreldre.» Språket blir til i møtet med den andre.

Men kommunikasjon er ikke bare talens foreldre. Gjennom kommunikasjonen skapes også fellesskap. Dermed oppstår *vi-et*: Et handlingsfellesskap basert på tegn og språk – et språkfellesskap. Uten denne kommunikasjon blir ingenting virkelig – ifølge Karl Jaspers (1883-1969) – fordi som han sier: «Sannheten begynner der to er sammen.»

Men ikke nok med det! Martin Heidegger (1889–1976) legger til at vi ikke vet hva vi tenker før vi hører oss selv si det. Så vi ser egentlig med øret, for det er språket som bringer all ting til oss, ifølge ham.

Og Merleau-Ponty (1908-1961) viderefører Heideggers tanke om at språk og tenkning henger uløselig sammen, og viser hvordan selve taleakten rommer en stillhet som er mer grunnleggende enn de hørbare ordene. Denne stillheten er tanken, skriver han: «Tanken er det vi har til hensikt å si, men som først er tenkt fullt ut, når det er sagt». Tanken eksisterer ikke uavhengig av talen, og fullbyrdes først idet den uttales. Vi tenker altså gjennom språket, ikke før det.

Det finnes ingen tanke uten talestrømmens bevegelse. Og Gadammers påpeker at det ikke er de talende som fører en samtale, men at de suges inn i samtalen av ordene, slik spillere i et spill oppdager at de trekkes med av spillet og ikke lenger har kontroll over hvor det fører. Det er derfor både viktig og samtidig risikabelt å ta ordet i en samtale, for vi kan komme til å si noe vi ikke visste vi mente før vi hørte oss selv si det. Og slik opplever vi at det ikke er vi som fører en samtale, men samtalen fører oss – og det til steder vi ikke visste om og kan glede oss over, eller inn i situasjoner vi absolutt skulle ønsket at vi ikke endte i. Men sagt er sagt, og vanskelig å gjøre usagt!

Det er altså gjennom å sette ord på tankene våre at vi blir oss selv bevisst. Og denne forståelsen både av oss selv og verden rundt oss, kommer til uttrykk gjennom det vi opplever som meningsfullt å gjøre i hverdagen. Vi gjør det vi mener er lurt å gjøre.

Som en følge av dette har mennesket gjennom tusener av år forandret verden fra et hovedsakelig naturlig miljø til en stadig mer menneskeskapt verden – en verden som i dag domineres av språk, tegn, data og byråkrati – slik historikeren og forfatteren Harari (Sapiens, 2011 og Homo Deus 2017) formulerer det.

Han gjør det blant annet i en forelesning han holdt for noen uker siden, ved universitetet i Oxford. Et foredrag jeg anbefaler dere på det varmeste å se på YouTube, der han belyser nettopp hvordan mennesket erobrer verden ved å utvikle språk.

Språk, som gjør det mulig å samarbeide først i små grupper, så i større grupper og samfunn, til vår tid da millioner av mennesker som aldri kommer til å møte hverandre likevel kan samarbeide. Jeg skal komme tilbake til hvordan dette er mulig. Men først et tilbakeblikk til en av urmytene i vår vestlige sivilisasjon.

Den finner vi i 1. Mosebok. Der fortelles det om språket de hadde felles – og om hvordan dette språket ble deres skjebne og opphavet til de mange ulike folkeslagene som ble spredt ut over jorden. I kapittel 11 kan vi lese følgende:

Hele jorden hadde samme språk og samme ord. Da de brøt opp fra øst, fant de en bred dal i landet Sinear og slo seg ned der. De sa til hverandre: «Kom, så lager vi teglstein og brenner dem harde!» De brukte tegl til byggestein og jordbek til bindemiddel. Og de sa: «Kom, la oss bygge oss en by og et tårn som når opp til himmelen, og skaffe oss et navn så vi ikke blir spredt ut over hele jorden!»

Da steg Herren ned for å se på byen og tårnet som menneskene bygde. Herren sa: «Se de er ett folk, og ett språk har de alle. Og dette er det første de gjør! Nå vil ingen ting være umulig for dem, uansett hva de bestemmer seg for å gjøre. Kom, la oss stige ned og forvirre språket deres så den ene ikke forstår den andre!» Så spredte Herren dem derfra ut over hele jorden, og de holdt opp med å bygge på byen. Derfor kalte de den Babel, for der forvirret Herren hele jordens språk. O derfra spredte Herren dem ut over jorden.

Det er selvfølgelig ikke Elon Musk eller byen Starbase det er snakk om her. Starbase er byen Musk fikk etablert som egen kommune i mai i fjor (2025) på sørspissen av Texas ved Mexicogulfen. Den er nært knyttet til Musks selskap SpaceX og utviklingen av selskapets Starship-raketter. Byen har egen borgermester og bykommisjon som utgjør byens politiske ledelse. SpaceX har en svært dominerende økonomisk, fysisk og politisk posisjon i byen.

Så Musk har ikke bare X – den enorme globale kommunikasjonsplattformen der mennesker over hele verden kan kommunisere, dele og motta informasjon. Gjennom SpaceX har Musk også bygget Starlink – en fysisk verdensomspennende kommunikasjonsinfrastruktur i verdensrommet. Det er et nettverk som per 21. august (2026) består av rundt 11 000 satellitter, og som gjør det mulig å transportere data gjennom verdensrommet og gi mennesker tilgang til internett også på steder der det ellers er vanskelig å få det.

Vi har sett hvor avgjørende Starlink har vært for Ukrainas forsvarskrig mot Russland. Dette gjør spørsmålet om «hvem sin virkelighet?» enda mer konkret.

Ved å begrense eller stenge ned tilgangen til Starlink kan SpaceX i praksis påvirke Ukrainas og Russlands evne til å kommunisere og operere droner på slagmarken. SpaceX, under Musks ledelse og eierskap, har kontroll over tilgangen til Starlink-tjenesten, og kan dermed som en privat virksomhet direkte påvirke en stats faktiske handlingsrom. Dere kan Google hvordan dette medførte at Musk ble tildelt den høyeste utmerkelsen en utenlandsk statsborger kan motta: «Frihetsordenen». Zelensky tildelte ham den for hans beskyttelse av menneskers liv og frihet gjennom nettopp – Starlink.

Hvis en privat aktør kontrollerer en infrastruktur som en stat er avhengig av for å kommunisere og handle militært – hvem har da egentlig makt over statens handlingsrom?

I urmyten i Moseboken handler det om språket som en evne mennesket er skapt med, til å skape sin egen verden. Og dette gjør de gjennom samarbeid muliggjort gjennom språket de utvikler: «Se, de er ett folk, og ett språk har de alle.... Nå vil ingen ting være umulig for dem, uansett hva de bestemmer seg for å gjøre. Kom, la oss stige ned og forvirre språket deres, så den ene ikke forstår den andre!» Den guddommelige evnen til å skape sammen gjennom ord – som former språkssystemer hvor forståelse og mening utvikles til god samhandling – har med andre ord også et helvetets potensial for destruksjon – en bakside som medfører at menneskene skilles fra hverandre og spres «ut over jorden» som det står. Polariseringen vi opplever mellom mennesker i dag, truer fellesskap over hele verden.

Dette viser hvor viktig det er hvem vi snakker sammen med om livet vårt, og om fremtiden, for vi snakker det sant. Og gjennom kommunikasjon skapes fellesskap – *språkfellesskap* og tilhørighet som kan skape uendelig mye godt og et helvetes mye ondt.

Om jeg nå tar oss tilbake til utgangspunktet og spørsmålene «Hvilken virkelighet?» og «Hvem sin virkelighet?» blir det i mine øyne nå viktigere å stille spørsmålet: «Hvem har makt til å definere hvilke virkelighetsbeskrivelser som får sirkulere?». «Hvem har makt over det språket som skaper virkeligheten?»

Da blir digitale plattformer ikke bare teknologiske selskaper, men også infrastrukturer for offentlig språk og virkelighetsdannelse. Den som har makt over kommunikasjonen, kan få makt over menneskers mulighet til å handle sammen.

Jeg ønsker ikke å trøtte dere med en oppramsing av de to formene for makt som i dag i stadig større grad smeltes sammen. Det skjer gjennom møtet mellom tech-oligarker som har bygget digitale plattformer, og milliardærer som har kjøpt tradisjonelle medier. Men en kortfattet illustrasjon av dette vil jeg gi dere gjennom å nevne bare fire navn: Elon Musk, Jeff Bezos, Mark Zuckerberg og Rupert Murdoch.

I 2022 kjøpte Elon Musk Twitter og gjorde det til X. Han kjøpte ikke bare et mediehus, men en global kommunikasjonsplattform hvor algoritmer, distribusjon og innholdsmoderering påvirker hva millioner av mennesker får se. Hans kontroll over SpaceX/Starlink gir ham dessuten innflytelse over en global fysisk kommunikasjons-infrastruktur.

Jeff Bezos – grunnleggeren av Amazon kjøpte The Washington Post for 250 millioner dollar i 2013 – altså rundt 2,3 milliarder norske kroner.

Mark Zuckerberg – har gjennom Meta kontroll over Facebook, Instagram, Whatsapp og Messenger. Dette er ikke tradisjonelle mediekjøp, men kontroll over enorme distribusjonskanaler for nyheter, informasjon og politisk kommunikasjon.

Rupert Murdoch – er det klassiske eksemplet på milliardæren som har bygget et globalt medieimperium: Fox News, Wall Street Journal, New York Post, The Sun og andre medier gjennom Fox og News Corp. Familien Murdoch kontrollerer et betydelig medieimperium, og sønnen, James Murdoch, har i tillegg har bygget sin egen stadig voksende, medieposisjon.

Men hvorfor er dette komprimerte bildet av tech-oligarker og milliardærer så viktig i forhold til «Språket og Virkeligheten» som er temaet her i kveld?

Jo, for hva skjer med språket i offentligheten når de som eier infrastrukturen for språket, også får makt til å bestemme hvilke stemmer som skal slippe til? Det handler altså om hvem som har makt til å definere hvilke virkelighetsbeskrivelser som får sirkulere?

Innledningsvis nevnte jeg klimaforskeren Lynne Talley som ikke fikk lov av Trump-administrasjonen å bruke ordet «klima» i forskningsrapportene sine, og forskningsinstituttet hun jobbet ved fikk redusert budsjettet sitt med 40%.

Nå vil jeg trekke frem Ruth Marcus som forlot The Washington Post etter 40 år da en kronikk der hun kritiserte eieren Jeff Bezos, ikke ble publisert, og journalistenes tradisjonelle frihet til å velge hva en spaltist skulle skrive om, var blitt alvorlig svekket.

Opinionsredaktøren David Shipley, i samme avis, gikk av etter at Bezos' nye redaksjonelle linje påla journalistene å konsentrere seg om fremheving av «personlig frihet» og «frie uregulerte markeder» i det de skrev. Og Pulitzer-tegneren Ann Telnaes sa opp etter at avisen avviste en karikatur som kritiserte Bezos og andre milliardærs forhold til Trump. Telnaes sa at hun aldri tidligere hadde opplevd at en tegning var blitt avvist på grunn av selve synspunktet den uttrykte.

Og til slutt vil jeg nevne USAs eldste og på mange måter enestående nyhetsprogram på TV, CBS' «60 Minutes». Den mangeårige produsenten Bill Owens gikk av fordi han mente at han ikke lenger fikk ta selvstendige redaksjonelle beslutninger. Senere forlot også den profilerte journalisten Scott Pelley programmet etter en konflikt med den nye ledelsen. Dette kan dere også Google.

Jeg behøver vel ikke si det én gang til. Men spørsmålet er likevel dette: Hvem har makt til å definere hvilke virkelighetsbeskrivelser som får sirkulere?»

Og som en fotnote til dette vil jeg til slutt nevne at det nylig ble publisert en forsknings-studie fra august i år (2026) – av eierskap til tusenvis av nettbaserte nyhetsmedier i USA, Canada og Europa – der forskerne fant at over halvparten av mediene kunne knyttes til én enkelt eier eller eierselskap. I tillegg fant forskerne at medier med samme eier har en tendens til å rapportere mer likt.

Så jeg avslutter her før pause med å gjenta spørsmålet:

Hvem har makt over språket som former den virkeligheten vi lever i? Og dersom språk frem til i dag har vært forstått som noe mennesker *braker* for å skape mening og samfunn sammen, hva blir konsekvensene av språkets løsrivelse fra mennesket – når maskiner som Kunstig Intelligens, kan produsere, kombinere og distribuere språk uten selv å være mennesker? Dette håper jeg vi kan komme tilbake til etter pausen. Takk for oppmerksomheten så langt! (Pause 15 min.)